

hezedett a családra, képtelenek voltak az elvárt normáknak megfelelni.

Az elemzést gazdag képanyag, levéltári források jegyzéke, a hozománylevelek átiratai, szómagyarázat, személynevek jegyzéke, telepü-

lés- és helynévjegyzék egészítik ki és teszik teljessé, elérhető közelségbe hozva a 19. századi háromszéki-ek tárgyi kultúráját.

Kovács Anikó

A ROMÁN–MAGYAR VISZONY VIHAROS TÖRTÉNETÉNEK MOZAIKDARABJA

Csapody Miklós: *Bánffy Miklós kettős küldetése*

■ A két világháború közti erdélyi magyar irodalom kimeríthetetlen kincsesbányája a magyar szellemnek. Sokszínűsége, gazdagsága, az anyaországtól elszakított, kisebbségi sorsba taszított nemzetrészt életének, küzdelmeinek ábrázolása igazi gyöngyszemeket érlelt. A szellemi égbolt csillagösvényén ott ragyog Bánffy Miklós neve is.

Hogy ez az állítás ma is érvényes és igaz legyen, hogy polgárjogot nyerjen, különösen sokat tett a kolozsvári Polis Könyvkiadó – jeles anyaországi kiadókkal együtt. Nekik köszönhető, hogy immár mindenki által hozzáférhetővé vált a Bánffy-életmű szinte minden alkotása. Az alkotóhoz és életművéhez méltó emléket állítottak, beépítve azt napjaink irodalmi köztudatába. Az utóbbi évtizedekben lefolyt, az elismeréshez vezető „perújrafelvétel” több évtizedes küzdelemből irodalomtörténészeink, a közvélekedést alakító személyiségek – az anyaországban Nemeskürty István, Kolozsvári Grandpierre Emil, Pomogáts Béla, Ablonczy László, Major Zoltán, Tóth Ágnes, az erdélyiek közül Dávid Gyula, Fábíán Ernő, Benkő

Samu, Nagy Pál, Bányai László, Murádin Jenő tanulmányai; a *Protestáns Szemlének* az író emléke előtt tisztelgő 1993. évi különszáma; a *Magyar Szemle* 2010. júliusi súlypontos száma, a Marosi Ildikó által írott *Kis/Bán/Ffy/könyv*, valamint Takács Péter monográfiája, Gy. Dávid Gyulának a bonchidai kastélyról írott kötete, a Sas Péter szerkesztésében, a Nap Kiadó *Emlékezet* sorozatában megjelent tartalmas kiadvány. A Bánffy-kultusz ébresztéséhez, elmélyítéséhez járult hozzá az 1994-ben Bartha László által Budapesten létrehozott Bánffy Kör, a Szinetár Miklós által rendezett, *A nagyúr* című háromrészes dokumentumfilm (2001), a Szabenyi Zsuzsa által 2011-ban szervezett Bánffy-emlékkiállítás, amelyik a rendkívül gazdag és értékes életút és az életmű fontosabb mozzanatait mutatta be, továbbá Jakabffy Tamás *Feltámasztók* című, háromrészes dokumentumfilmje (2015) vágott széles ösvényt a feledés és az elhallgatás dzsungelében. S mindezek fölött aranyfedettként ott találhatók, immár közkinccsé, mindenki által hozzáférhetővé váltak az életmű legfontosabb

darabjai: az Erdély-trilógia, a novellákat, drámákat, emlékiratokat, emlékezéseket megtestesítő kötetek, ott áll az író lánya, gróf Bánffy Katalinnak az édesapja alakját megidéző memoárja... E szép sorozat most újabb, impozáns kötettel gyarapodott.

Csapody Miklós a román–magyar kapcsolatok jobbítását szolgáló szándék és törekvés fontos momentumát helyezi vizsgálódása középpontjába. A Bánffy Miklós által vállalt 1943. évi diplomáciai szolgálat kerül egyfelől az életút fókuszába, másfelől a két ország sok viszontagságot, ellentétet, sőt ellenségeskedést megélt folyamataiba. Bánffy Miklós a magyar kormány megbízásából kettős küldetésre vállalkozott, hogy „félhivatalos tárgyalást folytasson Antonescu képviselőjével, Gheorghe Mironescu volt miniszterelnökkel, a második bécsi döntés óta különösen kiéleződött magyar–román viszony megjavításának lehetőségeiről [...] igazi és titkos célja azonban az volt, hogy egy volt másik miniszterelnökkel találkozhasson: Iuliu Maniuval, a Nemzeti Pártszövetség vezetőjével, a legnagyobb formátumú román politikussal”. Könyvével, az események áttekintésén, megismertetésén túlmenően, „a szépíró, a képzőművész, a kulturális intézményteremtő jobb megismerése mellett a politikus és a diplomata Bánffy redivivusához is szeretne hozzájárulni”. Ehhez a szándékhoz igazodik a monografikus igényű vasos kötet szerkezeti tagolódása is: *Bánffy Miklós élete és műve; Mit tudunk a Bánffy-misszióról?; A kettős küldetés; Az utolsó évek*. A könyv kiegészítő eleme – ugyanakkor a kettős küldetés diplomáciai, politikatörténeti háttérrel megjelentető – a *Függelékben* közölt, mind ez ideig feltáratlan diplomáciai anyagok példatára, amely jelzi, hogy Bánffy Miklós – az előre borítékolható kudarc ellenére – küldetését a legnemesebb értelemben vett szolgálat szándékával

vállalta, a két ország kölcsönös közéletének előmozdítása, a holtpontról való kimozdítása érdekében.

Az első fejezet évtizedek történéseit, életrajzi vonatkozásait tárja elénk az író születésétől 1943-ig a küldetés vállalásáig. Vizsgálódásai általános jellegén túl, azt mintegy keretként kínálva, a közéleti szereplésre összpontosít: a képviselői mandátumára, kultúrpolitikai szerepvállalásaira, külügyminiszteri szolgálatára, az erdélyi irodalmi, valamint a református egyházi életben és a sajtóban betöltött szerepére. A királyi diktatúra bevezetése kínálta az alkalmat a politikai életbe való visszatéréshez, a Romániai Magyar Népközösség elnöki tisztségének elfogadásához. („Ő jelentette a »magyar alternatívát« az udvar és a meghatározó bukaresti politikai körök számára.”) E szervezet lett a bécsi döntést megelőző két esztendő alatt az erdélyi „magyarság egyetemes politikai képviselője”, amely „jórészt integrálni tudta a magyar társadalom különböző rétegeit és érdekcsoportjait”. Nem rajta múlt, hogy a Népközösség élén, a romániai magyar kisebbség érdek- és jogérvényesítése érdekében végzett munka kevés gyümölcsöt termelt, az erdélyi magyar kisebbség sorsának javítása és az e célból vállalt hídverő feladat nem hozott átütő sikert sem a romániai magyarságnak, sem pedig a szervezet elnökének; okkal-joggal került a kortársak és az utókor értékelésének keresztüzébe.

A könyv függelékében közölt elnöki tájékoztatóból, az erdélyi magyarságra nézve sorsfordító 1940-es esztendőben született dokumentumból két – máig érvényes – gondolatot ragadunk ki: „az erdélyi kérdés megoldása nem csupán magyar ügy, hanem európai”; továbbá azt az óhajt, ami – Bánffy Miklós ma is idő- és szükségszerű álma – az erdélyi kérdés egyetlen járható útja lenne: egyetlen akaratban összefogjon min-

denki, aki erdélyi és magyar. Ezt egészíti ki a második bécsi döntés előestéjén megfogalmazott kiáltvány etikai parancsként tételezhető elvárása: „legyünk bölcsen megértők azok iránt, akiknek szintén otthona Erdély. Csak így maradunk méltók Erdély földjéhez.” Bánffy a Romániai Magyar Népközösség élén betöltött szerepét jóhiszemű szolgálatként fogadta és végezte a zaklatott időszakban, amikor a királyi diktatúra korlátai közt járható ösvényként az erdélyi magyar érdekeket kívánta képviselni. Bánffy Miklós a magyar országgyűlés felsőházában is ezzel a meggyőződéssel tekintett vissza a Népközösségre, az abban betöltött szerepére. Az annak „párdarabjaként” tekinthető Bethlen György beszéde az érem másik oldalát villantja fel, rávilágítva a diktatúra által állított csapdára: „A [román] kormány nem mulasztotta el, hogy ilyen és más hasonló megnyilatkozásokat, valamint sajtócikkeket is a magyarság meglegedettsége látszatának alátámasztására belföldön, de főleg a külföld előtt felhasználjon, mint ahogy a magyar szervezkedés engedélyezésének feltételhez kötése is nyíltan, előre átgondoltan, ilyen célból történt.”

A sztálingrádi katasztrófális vereség, a doni áttörés óriási veszteségei – mind Románia, mind Magyarország tekintetében – előrevetítették a háború végkifejletét. Ebben a súlyos történelmi szituációban mindkét oldalon fölvetődött a kiútkeresés, az elkövetkező, várható vereség súlyának csökkentésére irányuló szándék. Elgondolkozhatunk azon, hogy a teheráni konferencián meghozott döntések mennyire voltak ismeretesek a két ország kormányai, politikusai előtt. A vészhelyzet felülírta a politikai szembenállás, az észak-erdélyi kérdés miatti kérlelhetetlen alapállás gerjesztette és éltette ellenséges magatartást; a bolsevista veszedelemtől való félelem indította őket arra, hogy

kölcsönösen lépéseket tegyenek valamiféle közös cselekvés alternatívájának keresésére. És ebben újra Bánffy Miklósnak jutott reménybeli szerep.

Ismételten a kötet függelékében megjelentetett dokumentumok – követségi és konzuli jelentések, valamint a külügyminisztériumi összefoglaló jelentések – érzékletesen szemléltetik, példázák az azt a mély, áthidalhatatlannak nevezhető szakadékot, amely a két országot elválasztotta egymástól, amely előrevetítette: minden közeledés, próbálkozás eleve kudarcra ítélt. A kötet szerzője az 1943-as bukaresti küldetéssel kapcsolatban Bánffy Miklós diplomáciai kvalitásai és tapasztalatai alapján jeleníti meg a küldetés elvállalásának előzményeit, személyes indítékait: „Átérezte küldetése súlyát, s noha pragmatikus politikusként ez ügyben sem voltak illúziói, körültekintően, lelkiismeretes alapossággal tett eleget feladatának. [...] azért vállalta, mert az ország majdani kedvezőbb megítélését, ebből fakadóan Magyarország háborús részvételének méltányosabb elbírálását és Erdély jövőjét már akkor is mindennél fontosabbnak tartotta.” Személyét mindkét fél méltónak, elfogadhatónak tartotta a küldetésre.

A küldetés és annak háttérrelje alkotja a Bánffy-kutatás folytatását elősegítő, tudományos megalapozottságú kötet törzsanyagát – a *Mit tudunk a Bánffy-misszióról? És a kettős küldetés* című fejezet –, amely forrásközlések (emlékiratok, tudományos feldolgozások, irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, esszék, hivatalos dokumentumok) révén tárul elénk az a rendkívül összetett, sok előítéllettel terhelt, annak következtében kialakult kölcsönös ellenségkép, amely – a közeledést és megértést gátló megannyi Szkülla és Karübdisz – bénítólag hatott minden jó szándékú kezdeményezésre. Idézzük csak, Bánffy Miklós visszaemlékezése alapján, a közte és Iuliu

Maniu közt lezajlott, a vészhelyzetben kiütkeresést példázó párbeszéd sokatmondó szavait: „Nekünk, kik erdélyiek vagyunk, a legfontosabb és a mi hivatásunk körébe tartozik, hogy a román és magyar nép közötti megbékélést elősegítsük, és a beálló krízisben a néplélek további mérgezését elkerüljük, ha módunk van rá.” „Ez feltétlenül szükséges – válaszolta Maniu. – Kétségbeejtő helyzetben vagyunk, s a lehető legrövidebb időn belül kell ugranunk.” Mi volt Maniu elvárása? „Magyarország ne ragaszkodjék a szentistváni határokhoz”, tekintse semmisnek a második bécsi döntést – ami eleve elfogadhatatlan volt a magyar fél számára. Előre látható volt, hogy a két ország közötti viszony kardinális ellentétének, Erdély hovatarozása, illetve felosztása, az erdélyi magyarság sorskérdésének feloldása ismételten a nagyhatalmak kezében marad, egy újabb békediktátum alanya és tárgya lesz, a leginkább érintettek – az erdélyi magyarság – megkérdése nélkül, amint az, figyelmen kívül hagyva a magyar érveléseket, a párizsi békében meg is történt.

De ne siessünk az események elébe. A Bánffy-küldetést előkészítő külügyminisztériumnak *A magyar-román viszony függő kérdéseinek rendezése* című összefoglalója 1943. január 11-én, a bukaresti magyar nagykövetnek küldött utasítása leszögezi: „...a bolsevista-szláv veszéllyel szemben, amely népeinket egyaránt fenyegeti, meg kell találnunk a közös védekezés és egymásrautaltság alapját azért, hogy normális szomszédi viszonyt igyekszünk egymással teremteni. [...] célunk végeredményben nem lehet más, mint a magyar és román nép megbékélésének előkészítése.” (Az elvárás és szándék – a nemzetállamokat elnyeléssel fenyegető globalizáció, a nemzetállamok eszménye ellen indított nemtelen támadások idején – ma sem veszítette érvényét.) Egy másik dokumentum

szerzője – Vaska Gyula, – ennél is tovább megy, mondhatnánk, hogy az erdélyi kérdés megoldását – „az erdélyi súrlódási felületek lecsiszolását” – az arra legilletékesebbek ítéletére bízná. Az ajánlott kísérlet lényege: „Ez a kísérlet csak abban az esetben vezethet eredményre, ha a kérdés megoldásában elsősorban az erdélyi románok és az erdélyi magyarok vennének részt. Nem a budapesti magyarok vagy regáti románok feladata lenne a megértés útjának építése – hiszen ők nem ismerik a lokális problémákat –, hanem az ott élő lakosságé.” A közeledés súlyos akadálya volt a román sajtó magyargyűlölettel telített magatartása, amely felülírta, hatásában és szándékában mintegy súlytalanította, lenullázta a politikai közeledés szándékát, végkimenetelét.

Nem lehet e sorokat úgy olvasni, hogy ne gondoljunk napjaink megoldatlan kérdésözönére, a román-magyar viszony jelene eseményeire, az erdélyi magyarság számbelileg vésszesen fogyó állapotára. Úgy olvassuk e könyvet, mint egy történelmi regényt, melynek hősei ugyan régmúlt időkben éltek, de gondjaik a miénkhez hasonlóak, nagyon is maiak voltak. Eljátszunk a gondolattal: ha volna egy Bánffy-kapacitású politikus, tudna-e hidat építeni a bennünket elválasztó, mind szélesbedő szakadék fölé?! Feloldható-e, megoldható-e valaha is a Trianon keltette életérzés – egyfelől nemzeti tragédia, másfelől „a román igazság szimbóluma” –, történelmi tudatunkat immár közel egy évszázada meghatározó, kölcsönös bizalmatlanságot hordozó, gerjesztő kérdés? A kötet oldalain a román-magyar viszony történelmi freskójának egy igen fontos mozaikja bontakozik ki, melyben a politika, az évszázadok óta mesterségesen táplált és szított „népszenvedély” – a fékevesztett sovinizmus – játszotta s játssza ma is a meghatározó elemet. Illúzióinknak hosszú sora – kezdve a

wilsoni önrendelkezés proklamálásától az Európai Unió kisebbségekre vonatkozó, gyakorlatilag mellőzött dokumentumaiig, a hangzatos politikai deklarációkon túl –, melyeket soha senki nem tartott tiszteletben.

A kötet szerzője utal arra a román diplomáciai offenzívára, amelynek meghatározó szerepe volt Erdély hovatarozásának eldöntésében, megtartásában. Maga Kállay Miklós, magyar miniszterelnök is felismerte/elismerte: „ezeknek a betyár románoknak jó szimatjuk van”. Ez vezetett a győztes végjátékhoz, a kiugráshoz, Észak-Erdély visszanyeréséhez.

Csapody Miklós színes és rendkívül alaposan megrajzolt – különösen gazdag bibliográfiai hivatkozások felhasználásával megalapozott –, drámai fordulatokban gazdag pályaképeiben helyet kap Bánffy Miklós közéleti szereplésének utolsó felvonása is: Kolozsvárnak a háború borzalmaitól való megmentése, megkímélése.

Mi lett érte a jutalom? Nem a megmentőnek kijáró babékoszorú, hanem mellőzés, kiközösítés, nyomor. Ősei földjére, életében Erdélybe, holtában a kolozsvári Házsongárdi temető kriptájába is csak halála után, 1976. október 29-én térhetett meg.

Ennek az áldozatos életnek állít méltó szellemi emléket e kötet is. Az appendixként közölt irodalom – levéltári források, forrásközlések, emlékezések, emlékiratok, naplók, beszélgetések, összefoglaló művek, esszék, tanulmányok, cikkek; az iratjegyzék; személynevek magyarázata – nélkülözhetetlen és megkerülhetetlen bázisként szolgálhat minden további Bánffy-kutató számára.

A szerző könyvét Dávid Gyulának ajánlja, annak a személyiségnek, aki oly sokat tett Bánffy Miklós életútja és munkássága, valamint életműve megismertetéséért.

Máriás József

